

A MAI MAGYAR TEOLÓGIA

ÉLŐ VALÓSÁG. Aquinói Szent Tamás ünnepén, ez év március 7-én, félhivatalos egyházi lapunk, a *Magyar Kurír* négyoldalas interjút közölt e sorok írójával a fentivel azonos címmel – „a mai magyar teológiáról”. Az interjú – jellegénél és behatárolt céljánál fogva – kemény tömörséggel tudott csak a témával foglalkozni. A jelentős hazai és külföldi reflexiókra való tekintettel most igyekszünk kissé bővebb és oldottabb részletességgel elemezni ezt a hatalmas, szinte parttalan témát, természetesen változatlanul számolva a ténnyel, hogy kimeríteni ebben a keretben sem tudjuk. Mégis reméljük, hogy a tárgyi-tartalmi bemutatások és eszmei elemzések nyomán bizonyos „szellemi körkép” kibontakozik a magyar teológia jelenéről, sőt múltbeli gyökereiről, és jövőbeni perspektívájára nézve is tudunk valamit mondani.

Ilyen szellemi panoráma felvázolása annál is inkább időszerűnek látszik, mert 1945 óta a magyar teológiáról magyar nyelven eddig csak *két összefoglalás* látott napvilágot. Mindkettő 1975-ből való. Nyíri Tamás professzoré volt az első a *Teológia* című folyóirat 1975/1. számában, felszabadulásunk 30. évfordulója alkalmából, és dominánsan ennek az emlékezésnek jegyében vázolta teológiánk akkori és addigi helyzetét. A másik külföldi áttekintés, a neves római hittudós, Alszeghy Zoltán egyik magyar nyelvű művében található, amely a *Teológiai Kiskönyvtár* sorozat (TKK) első füzeteként jelent meg *Bevezetés a teológiába* címmel (1). Ennek a rangos értékelésnek alapvető megállapításából indulhatunk ki, mert Alszeghy szerint „a magyar teológia – hála Istennek – élő valóság”. S ha ezt – a külföldi megfigyelő elfogulatlanságát és szélesebb áttekintési lehetőségét is figyelembe véve – már hat évvel ezelőtt ilyen súllyal le lehetett írni, meggyőződésünk és a tények tanúsága szerint – ma még inkább elmondható. A reflektálást és számbavételt ezért a magyar hittudomány helyzetéről, eredményeiről hasznosnak is érezzük, elutasítva persze az önelégültség kísértését, mert bizonyos *tények, még inkább eszmei rugók, ösztönzők, ösztetevők* tudatosítása további inspirációt és céltudatosítást adhatnak.

MEGKÖZELÍTÉSI MÓDSZER ÉS TERÜLET. A téma megközelítésére és tárgyalására *két módszer* kínálkozik. Az egyik az egyszerűbb és „tárgyszerűbb”, tudniillik az 1945 óta magyar nyelven megjelent teológiai könyvek, folyóiratok és az ezekben megjelent fontosabb publikációk felsorolása, esetleg valamilyen csoportosításban. De e műveknek még hozzátétőleges teljességű számbavétele is reménytelen vállalkozásnak tűnik, és csupán a címek pusztá felsorolása is meghaladná e cikk kereteit. Nem is szólva arról, hogy ez a mennyiségi felvonultatás igen keveset tudna érzékeltetni az eszmei lényegből, a teológia élő és éltető valóságából. Ezért ezen a helyen is főként az *eszmei megközelítésre* gondolunk, és a különböző szellemtörténeti és eszmei ihletők és aspirációk szempontjából törekszünk bizonyos áttekintésre, csoportosításra (természetesen példákat és neveket is idézve) mind a hazai, mind a külföldi magyar teológiai terms területéről. S ezen a ponton egy elvi és egy gyakorlati megállapítást kell tennünk. Jelen áttekintésünkben – a hazai teológiai közgondolkodás hiteles tükréeként – a magyar teológia integráns részének tekintjük és értékeliük a *külföldön élő, magyar nyelven író hittudósok* túlnyomó többségének munkáit és működését is. Mert aligha hiheti valaki komolyan, hogy jogunk volna a külföldiekéről elfeledkezni, hiszen e teológusok nagy része tudatosan és kifejezetten a hazai olvasók, papok, teológusok és hívek számára teologizál és ír, hazai igényeinkre tekintettel; és műveik igazában idehaza olvastak.

Áttekintésünkben továbbá mélyebbre és fontosabbra figyelünk, mint az olyan megkülönböztetésre, hogy a mai magyar teológiában nagyjából három irányzat mutatható ki: a progresszív, a konzervatív és a kettő közt nivelláló, szintézisre törekvő, „centrista” irányzat (2). Egyébként ennek az utóbbinak a mértéktartása a jellemző és uralkodó általában a magyar nyelvű teologizálásban.

A TEOLÓGIA NYELVI ÉS NEMZETI MEGHATÁROZOTTSÁGA. Alszeghy professzor megállapítása szerint a magyar teológia abban áll, hogy a magyar egyház a maga sajátos gondolkodásmódján iparkodik a hittitkok értelmébe hatolni, és saját helyzetét a hit fényében megérteni és megítélni (3). Ez egyben annak az elsődleges céljának és ösztönzőnek a megjelölése is, hogy miért van és miért kell lennie magyar teológiának, és miért lehetetlen, hogy ne legyen ilyen. Minden népnek megvan ugyanis a maga sajátos karaktere, észjárása; az örök igazságokat is mindegyik másként közelíti és fogalmazza meg. Mert a teológiai reflexió függvénye a vallási élményeknek, a lelkiségnek, a temperamentumfiak, az egyházi, nemzeti és kulturális hagyományoknak, a társadalom életét meghatározó termelési viszonyoknak és rendnek, sőt a modern nyelvfilozófia felismerése szerint a használt nyelvnek is. A nyelv szelleme, alkata befolyásolja az általános gondolkodásmódot, következésképp a teológiát is. A magyar nyelvű teológia elsődleges szellemi ihletője az az igény, hogy a világegyház szellemi áramlatait, kereséseit, eredményeit ismeresse és átültesse magyar talajra. Nyíri Tamás megállapítása szerint: „Csak az egész egyházzal folytatott nyílt és szabad dialógusban tárulhat fel a hit hiteles helyi értelmezése” (4).

Ez a tézis erősen emlékeztet egy lengyel teológus, A. Zuberbier szavaira, amelyek 1972-ben hangzottak el Lengyelországban, amikor ott heves viták zajlottak a hittudósok szerepéről és hivatásáról. És külön érdekessége az ügynek, hogy a dialektikus ellenpólust akkor, ott – a nyugati teológia erősnek érzett hatása ellenében – a jelenlegi szentatyja, Wojtyła krakkói bíboros-érsek képviselte: „Nekünk lengyel teológia kell Lengyelországban, a mi itteni keleti helyzetünkéből, és keleten élő közösségünk számára megalkotva”. Ekkor hangzott el az említett lengyel teológus válaszként: „Nem lehet igazi lengyel (és bármilyen más nemzeti) teológia az, ami nem az összegyház teológiájában gyökerezik, azzal kontaktust nem tart és nincs dialógusban vele” (5). A megoldás tehát – ami azonban csak elméletileg és leírva ilyen egyszerű – a két pólus egybehajlítása. Immár magunkra alkalmazva: a teológiának egészen világegyházinak és ugyanakkor egészen és igazán magyaroknak kell lennie ahhoz, hogy igazi teológia legyen, és nemcsak magyar nyelvű, hanem valóban „magyar” teológia.

A KÜLFÖLDI TEOLÓGUSOK KÖZVETÍTŐ SZEREPE. Az első követelmény megvalósításához (világegyházi gyökerek) jelentős szolgálatot teljesítenek a külföldön megjelenő magyar nyelvű teológiai folyóiratok (főképp a mérsékelt *Szolgalat* 1969-től és a progresszív *Mérleg* 1966-tól), továbbá az ott élő magyar hittudósok anyanyelvű munkái, vagy fordításai, vagy a bécsi OMC-kiadó értékes teológiai és lelkipásztori kiadványai Török Jenő szerkesztésében. Külön helyet foglal el az a kifejezetten teológiai kompendiumnak szánt sorozat, amit az elején már említettünk, a körülbelül 35 kötetre tervezett TKK-könyvek. A sorozat 1974-ben indult, s a négy főszerkesztő (Alszeghy Zoltán, Nagy Ferenc, Szabó Ferenc, Weissmahr Béla) vezetésével a mintegy harminctagú szerkesztő bizottság és írógárda Béctől Tokióig és Rómától New Yorkig a világ minden részének neves magyar hittudósát összefogja. A külföldi magyar teológiai irodalom könyvei közül (a legtöbb önálló mű Szabó Ferenc SJ nevéhez fűződik) kiemelkedő jelentőségű egy fordítás, a francia Xavier Léon-Dufour irányításával szerkesztett hatalmas *Biblikus Teológiai Szótár* (Róma, 1974). Ez a mű pár év alatt nélkülözhetetlen kézikönyve lett a magyar teológusoknak, papságnak és papnövendékeknek, abban a gondolkodási és igehirdetési korszerűsödésben is, amely szerint a mai teológia messzemenően a nyelvelemzés és bibliai hermeneutika hatása alatt áll. A Szótár több száz szócikke és az ezekben található sok ezer bibliai kifejezés, szó eredeti értelmének, szinonimáinak, vonatkozásainak feltárása segít behatolni az isteni kinyilatkoztatás születési szentélyébe, s eljutni annak hiteles, originális megértésére. Hasonlóan komoly gazdagodást jelentett – és immár hazai termésként – az első Rahner-mű fordítása: *A teológiai küsszótár* (Bp., 1980), amely viszont a mai nyugati teológia, speciálisan Rahner gondolat- és fogalmi világába nyitott utat. Aki tisztában van Rahner és általában a német nyelvterület jelentőségével és hatásával kifejezetten a mi hazai teológiánkban, az még jobban értékeli ezt a fordítást, s még fokozottabb várakozással tekint a *Grundkurs* folyamatban lévő átültetése és kiadása elé (6).

Mielőtt a külföldi területet lezárnánk, szólnunk kell egy további fontos közvetítésről: Rezek Román OSB (Sao Paulo) Teilhard de Chardin teljes életművét feldolgozó – fordító és értékelő – munkásságáról. Teilhard minden fellelhető (még franciául is kiadatlan) művét lefordította magyarra, ezek a hatvanas évek közepétől könyv alakban, a hetvenes évektől a *Vigília* és a *Teológia*

publikációiban olvashatók voltak. Rezek páter Teilhard-fordításaival és kommentárjaival a világ Teilhard-specialistái közt is elismert szaktekintély (7). Végül meg kell emlékeznünk még egy sajátos külföldi „csatornáról”, és pedig a *Vatikáni Rádió* magyar adásainak jelentőségéről. A világegyház teológiai áramlatainak, nagyobb hatású egyéniségeinek, tanításuknak és műveiknek bemutatása terén szinte egyedülálló jelentősége volt ezeknek az adásoknak, főképp a hatvanas években, a Zsinat alatt és után is jó ideig, amikor még igencsak szegényes a hazai magyar teológiai irodalom, és a külföldi is alig éledt. Az első hírek a világegyházban megindult teológiai reneszánszról e rádióadások útján jutottak el hozzánk.

A külföldön élő teológusok tehát, akik tudatos programként és felelősségvállaló szolidaritással akarnak az egész magyarság számára teologizálni, sajátos történelmi és gondviselészerű hivatást tölthetnek és tölthetnek be a magyar teológia jelenkori időszakában. Mintegy előretolt állásban, érzékeny radarállomásokként érzéklük – nálunknál gyorsabban és közvetlenebbül – a világ és a világegyház eszmeáramlatait, és ezeket – már bizonyos figyelemmel a mi igényeinkre és szükségleteinkre – szűrjük, transzponálják és közvetítik magyar nyelven a hazai hittudomány szolgálatára. *Közvetítő szerepük* különösen jelentős az idegen nyelveken nem olvasó, vagy nyugati szaklapokhoz és könyvekhez nem jutó érdeklődők számára.

A TEOLÓGIA PLURALIZMUSA. A külföldi magyar nyelvű teológia jelentőségéről elmondottakat nem csökkenti az a megállapításunk, hogy a világegyház teológiájának szoros értelemben vett, *hazai tulajba való átültetése* mégis elsősorban *az itthon élő és dolgozó-tanító hittudósok hivatása*, mert a hazai étellel és a magyar társadalmi valósággal, a hívkekkel és a papsággal való közvetlen kontaktus és ezek kölcsönhatásának érzéklése teljességgel csak idehaza lehetséges. E szempontból a mai hazai hittudomány kétségtelenül „magyarabb”, „maibb”, mint volt akár a két világháború közötti is. Schütz Antal, Radó Polikárp, Horváth Sándor, Aistleitner József vagy Kecskés Pál nemcsak tudós rangjuk miatt mondandók „európainak”. Életműjük – korunkra is érvényes módon – tartalmilag és alkatukban, szellemükben is az egyházi tudományosság akkori eszményének „örökebb” nemzetek felettségét képviselték, még ha magyarul írtak is. Teológiai irányvonalukat ugyanis az akkor „kötelező” skolasztika, illetve újskolasztika és neotomizmus határozta meg.

Ebben a vonatkozásban felvetődhet a kérdés a múlt és jelen összehasonlítása alapján: kevésbé értékes-e a teologizálás, ha erősebben kötődik a nemzeti, nyelvi közeghez, karakterhez és korhoz? A kérdés jobbára akadémikus, mert tulajdonképpen már választ kaptunk rá az elején említett alapelvben, hogy tudniillik minden teológiának joga és kötelessége bizonyos *nyelvi és kulturális közegbe testesülni*. Ez az átültetés természetesen a létrejövő teológiára nézve is következményekkel jár. Nem attól lesz jobb, igazabb vagy értékesebb, hogy nemzet feletti vagy időtlenebb karakterű, hanem belső értékénél fogva: mennyire és milyen mélységben teológia. A Zsinat óta pedig, ahol az „idők jeleinek”, a történelmi tényező jelentőségének felismerése és tudatosítása megtörtént, a „korszerűség”, a korral való együttérzés és együtt szenvedés, a korproblémák érzéklése egyenesen a teológia kötelességévé vált. Az időtlen lebegésű teológiát ma már abszurdnak és hűtlenségnek érezzük a teológia lényegi hivatásához képest. Ami a nemzeti, nyelvi karaktert illeti, erre nézve már a múltban is volt precedens, így a német és a francia, illetve latin nyelvterületű teológiák régóta meglévő, ismert és elismert „legitim” különbözőségével. Ma pedig a hittudomány általánossá vált pluralizmusában és a kultúrköri, nyelvi, nemzeti sokszínűség létjogosultsága alapján egyenesen szorgalmazni kell, hogy mielőbb, minél teljesebben kibontakozzanak új, kultúrköri fogantatású teológiák, például sajátos dél-amerikai, afrikai, vagy távol-keleti stb. hittudomány (8). Ez utóbbiról Nemeshegyi Péter Japánban élő magyar hittudósunk írt több ízben. . . . Általánosabb horizontban, de a teológiára is kötelezőn vallott erről a Zsinat (EM 58): „Az egyház nincs hozzákötve egyetlen fajhoz vagy nemzethez, egyetlen sajátos életformához sem. . . . egyetemes küldetése tudatában egybe tud fonódni a különféle kultúrákkal, és ez mind az egyházat, mind a kultúrákat gazdagítja”.

TEOLÓGIÁNK MAGYAR JELLEGE. Mit jelentenek az előbbiek a magyar teológia vonatkozásában? Még konkrétan kérdezve: *mitől, miben magyar ez a teológia?*

Először is – és elég döntően – azzal, hogy a hazai teológia immár *originálisan magyarul íródik*,

a magyar nyelv és szellemiség meghatározó adottságaiba testesül. Korábbi hittudósaink munkáit olvasva gyakran az az ember érzése, hogy eredetileg latin, skolasztikus szöveg magyar fordítását tartja a kezében. Az itt jelentkező különbség különösen érthető az idősebb papság számára, akik még emlékeznek, hogy a szemináriumban a teológiai tárgyak jó részét latin nyelven tanulták. Aztán az élet kényszerűsége (mind gyöngébb lett a középiskolákban a latin nyelv oktatása), a teológia fejlődése, majd a Zsinat fordulata (liturgiában a népnyelvűsége és az életszerű, pasztorális célú teológiára) meghozták az anyanyelvű teologizálás igényét és jogosságát. Az 1967-ben újraindult hittudományos folyóiratunk már tudatos programként vallotta: a régi címből (Theologia) „a h-betű hiányzik, . . . kevésbé akarunk régiesek lenni, . . . mi tudatosan magyarabbak akarunk lenni, . . . hogy egészen korszerűek lehessünk . . . Hittudományról van szó, de a Második Vatikánum értelme és szelleme szerint” (9). E folyóirat egyébként – Radó Polikárp, majd Szennay András vezetésével – immár másfél évtizede a hazai teologizálás legelőbb fóruma (a *Vigilia* a maga tágabb horizontján belül is részt vállal belőle), a külföldiek számára pedig jelző szolgálatot teljesít az itthoni igényekről, gondokról, keresésekről, eredményekről és irányzatokról. Ezért jelentősége és hatása a magyar teológia jelen időszakában meghatározó jellegű. . . Visszatérve a nyelvi kérdéshez, még megemlítjük, hogy magyar hittudósaink közül valószínűleg Gál Ferencnek sikerült legjobban a teológia latin és más nyelvi közegekben teteszt öltött fogalmi világát a magyar nyelvre átültetni. Első könyve *Katolikus hittételek* címmel 1960-ban jelent meg. További tucatnyi könyvének népszerűségéhez az érthető, veretes magyar stílus is biztosan hozzájárult. Éppen azért abban a megbecsülésben, hogy 1980 őszén a római Szentszék kinevezte őt a Nemzetközi Teológiai Bizottság tagjává – kétségtelen egyéni érdemein, korrekt teologizálásán és életművén túl – a sajátos, magyar hittudomány megbecsülését is kell látnunk és értékelnünk.

A nyelvi tényező mellett a *sajátos tárgyi-tartalmi mozzanatok* teszik magyarrá a hazai teológiát. Feltétlenül befolyásoló tényező ugyanis társadalmi közegünk, ennek szellemi atmoszférája és problémafelvetései. Nyíri professzor megfogalmazásában: „A marxista valláskutatás egyik fontos megállapítása, hogy nemcsak világméretben, hanem a szocialista társadalomban is a marxizmus és a vallás huzamos egymás mellett élésére kell számítani; a katolikusok pedig rájöttek, hogy nem valamiféle katolikus társadalomra kell törekedniök, hanem arra, hogy a szocialista társadalomban éljenek katolikusként. Mindennek előzetes feltétele, hogy a teológia az eddigénél sokkal reálisabban írja le, illetve irányítsa a hívő élet elméletét és gyakorlatát. Nem lehet tartósan élni és tevékenykedni elvi megoldatlanságok közepette” (10). Ezt értettük a bevezetésben azon a megállapításon, hogy a teológia *éltető* valóság is. Az „idők jeleinek”, a földi valóságnak és értékeinek vizsgálata teológiai szempontból, a hívők és nem hívők párbeszédének kérdései tehát szükségképp jelentkeztek a hazai hittudományban; elsőként Szennay András műveiben 1966-tól (11), a továbbiakban többek közt Nyíri Tamásnál (12), Hegyi Béla érdekes párbeszédeiben és Cserhádi József püspök eseményszámba menő cikkeiben, amelyek időről időre a magyar egyházi életet és helyzetet elemzik-értékelik elvi és gyakorlati szinten egyaránt. Ugyanez az igény jutott kifejezésre a hazai protestáns hittudományban a *diakóniai teológia* jelentkezésével. D. Káldy Zoltán evangélikus püspök hirdette meg e teológia alapjait püspöki székfoglalójában 1958-ban, és tíz évvel később nemzetközi egyházi fórumon, a Lutheránus Világszövetség európai konferenciáján így foglalta össze lényegét: „Az egyházunk által megtalált diakóniai út számunkra *életformát, magatartást* jelent. Arra a Krisztusra nézünk, aki elsősorban diakónus volt, akkor is, amikor életét adta a kereszten, akkor is, amikor prédikálta Isten országának evangéliumát, és akkor is, amikor betegeket gyógyított és kenyeret adott azoknak, akiknek nem volt kenyere. . . A diakóniai úthoz az is hozzátartozik, hogy . . . megkerestük társadalmunkban azokat a területeket, amelyeken ígéhez kötött jó lelkiismerettel együtt tudunk dolgozni más világnézetű emberekkel is. Teológiai meggyőződésünk szerint hívő és nem hívő emberek együtt dolgozhatnak humanisztikus célokért a nép és az egész emberiség javára, . . . az igazságosságért és a békéért.” (13) S hogy mindez a törekvés – immár a katolikus teológia számára sem idegen, nem úttévesztés a hittudomány „örök” hivatása szempontjából, az a Zsinat *Gaudium et spes* konstitúciója óta nem kétséges. De még olyan távlatú dimenziója is lehet a magyar hittudomány számára, amelyet Alszeghy professzor villantott föl – és éppen végkövetkeztetésképpen – a magyar teológia jövőjére és jelentőségére nézve: „Lehetséges, hogy a közösség mély és intenzív lelki élménye és a társada-

lomban folyó kulturális fejlődéssel való rokonszenv jegyében a magyar teológia olyan megoldásokra bukkan, amelyek az egész világ teológiája számára is példát adhatnak” (14).

AZ ATEIZMUS MINT TEOLÓGIAI FELADAT. Ez a probléma, annak világnézeti hátterével és az egésznek teljes mélységű felmérése, számbavétele és a megoldás irányainak keresése – létfontosságú jelentőségű, és természetesen nem is csak a magyar egyház vagy teológia ügye. Erről irt nemrégiben újra felrázó tanulmányt Karl Rahner *Egyház és ateizmus* címmel (15). Alapvető megállapítása, hogy az ateizmus, amellyel ma szemben találjuk magunkat – minden összefüggés ellenére – már nem a reneszánsz idejének vagy a XIX. század valláskritikájának intellektuális elszigeteltségű ateizmusa. Ma, ahogy még sohasem a történelemben, az ateizmus világot átfogó, mindenüvé eljutott és mindenütt elismert társadalmi jelenséggé vált, amely ráadásul még további térnyerésre is számíthat. A kereszténységnek ezzel a ténnyel, tehát az *ateizmus és teizmus tartós koegzisztenciájával* számolnia kell, a jogos keresztény reménykedés ellenére. Ez a realizmus természetesen azt sem zárja ki, hogy hivatása és küldetése szerint az egyház a szellem és szeretet minden törvényes eszközével küzdjön az ateizmus ellen, persze a Vatikánum által deklarált lelkiismereti szabadság tiszteletben tartása mellett. És ugyancsak nem zárja ki, sőt követeli, hogy alaposabban gondoljuk át, miképp lehetne ezt a szellemi küzdelmet hatékonyabban és eredményesebben végezni. Semmi esetre sem szabad, hogy ez a jelenség és felismerés megbénítson bennünket, s ideges, szorongásos reakciókat váltson ki belőlünk. A teológia szintjén inkább komoly átgondolásokra kötelez saját istenhitünk szempontjából a koegzisztencia ténye, és egy új teológia megteremtését sürgeti, és pedig – bármily furcsán hangozzék is – az ateizmusnak és a vele való együttélésnek teológiáját. Ebben a teológiában – Rahner szerint – az Istenről való eddigi, naivan magabiztos beszédünket revidálni kell, és föltétlenül mélyebbre kell eljutnunk a felvilágosodás előtti és alatti teizmusunkhoz képest; végül ezt az új, Istenről szóló teológiát az Isten felfoghatatlanságának alapélményére kell építeni. Az egyházi gyakorlat, igehirdetés és liturgia pedig igyekezzék sokkal több istenélményt nyújtani a hívőknek (16).

A MAGYAR LELKIPÁSZTORI TEOLÓGIA. Érzékeli-e a magyar teológia a mi szellemi atmoszféránkban ennek az előbbi problémának jelenlétét és súlyát? És van-e jele az érzékelésen túl valamiféle birkózásnak a jelentkező feladattal? Hivatkozni lehetne azonnal arra, hogy az e problémával leginkább vívódó teológus, Rahner – minden súlyossága ellenére – mennyire „uralkodó” hittudós nálunk! Nem túlzás és nem is önlebecsülés azt állítani, hogy a mai magyar teológiában a legkézzelfoghatóbb hatása Rahnernak van; annak a teológiának, amely az „Isten távollétének” és az ateizmus jelenlétének döbbenetében fogant (17).

A részletes válaszadásban elsőnek ismét a külföldi megfigyelő tekintélyére hivatkoznánk: „Jellemző a magyar teológiára annak a kérdésnek hangsúlyozása, milyen követelményeket támaszt a mai magyarországi helyzet és a magyar társadalomban uralkodó világnézet a hit korszerű tolmácsolása szempontjából” (18). Ezen a vonalon találkozunk bizonyos zsinati stílusú elméleti-apológiai feladatvállalással is, amilyen a marxista valláskritika ismertetése és tudományos elhárítása (főképp Nyíri Tamás és Szabó Ferenc írásaiban). Viszont a kérdés helyes megítéléséhez föltétlenül emlékeztetni kell arra, hogy a magyar hittudomány – a német hatás ellenére – sohasem volt tisztán akadémikus. A magyar szellemre általában – és a papságra is – jellemző a *gyakorlatibb irányú gondolkodás*. Ezért a hittudomány is mindig inkább a pasztorális feladatokra volt figyelemmel, a problémák pasztorális vetületére és megoldására a Zsinat óta még határozottabban. Mivel tehát „a teológiai gondolkodás tudatosan a lelkipásztori feladatok szolgálatában áll, ezért oly kérdések, amelyek külföldön önmagukért vonják magukra a figyelmet, Magyarországon a praxissal való összefüggésük miatt lesznek megfontolás tárgyává” (19). Ez a magyarázata annak is, hogy formailag és stílusban elég sok magyar teológus mondható többé-kevésbé az úgynevezett „kérügmaticus teológia” képviselőjének, élükön Gál Ferencsel. Első műve előszavában már ott található, ami egész teológiai életművének, de kissé az új magyar teológiai korszaknak is vezéreszméje és karakterisztikuma lett: a hittudósok „az elvont iskolás forma mellett ne feledkezzenek meg a hitigazságok életszerű közléséről!” (20)

Ennek az *életszolgáló teologizálásnak* jegyében lát napvilágot sok könyv és tanulmány, amelyek mind az egyházközszégi élet és egyéni vallásosság elmélyítését, az igazi keresztény közössé-

gek megteremtését, a liturgia bensőségeiből, családiasabbá tételét, Isten megtapasztalásának elősegítését szorgalmazzák. Két katolikus hetilapunk (az *Új Ember* és a *Katolikus Szó*) praxisra váltva és lebontva segítik a célkitűzést, százezres példányszámú határfokon. A könyvek közül pedig igen jelentősek Cserhádi József püspököknek és az általa létrehozott és inspirált pécsi papi munkaközösségnek a kiadványai: a különböző liturgikus évkönyvek, a *Mindennapi kenyer* című sorozat, vagy *A szentségek életértéke*, *Szentmiseáldozat* és *Oltárszentség* stb. Egyébként működnek még más papi munkaközösségek is az országban, különböző tartalmú érdeklődéssel és konkrétabb vagy elvontabb teológiai szinten (homiletikai, katechetikai, egyháztörténeti, helytörténeti, szociológiai stb.). Ezek a munkaközösségek kétségtelenül bizonyítják, hogy nemcsak a „hivatásos” teológusok, a főiskolai tanárok foglalkoznak hittudományos szakkérdésekkel, hanem a lelkipásztorkodó papság is, részben egyénileg, részben az említett közösségekben. E pasztorális célú és hangsúlyú teológiának teoretikusai és fő képviselői Csanád Béla és Tomka Ferenc, elvontabb teológiai szinten pedig ismét Cserhádi József (az egyházzól szóló könyveivel), Bánk József az egyházjog, Timkó Imre a keleti kereszténység témakörében és Félégyházi József, valamint Hermann Egyed az egyháztörténelem területén.

A fentieket ki kell még egészíteni *életszerű adalékokkal*. Mert az irodalmi rögzítésben jelentkező teológia mellett egyéb intézményes teologizálás is folyik hazánkban. Évek óta átgondolt, tervszerű *papi továbbképzés* történik, most a zsinati okmányok megismertetésére, az új egyházszemlélet, szentírásmagyarázat elsajátítására, továbbá az egyház és a mai világ kapcsolatának újraértékelésére. E tanfolyamokon püspöki karunk rendelkezése értelmében fokozatosan minden tényleges lelkipásztor részt vesz. Tudatformáló jelentőségüket nem lehet eléggé értékelni. Ugyanilyen fontosságúak az évtizedes hagyomány alapján rendszeresen megrendezésre kerülő katechetikai kurzusok országos és egyházmegyei szinten, amelyeket elméleti és módszertani kérdéseknek szentelnek. Ide kapcsolhatjuk azt az örömdetes tényt is, hogy három esztendeje megindult a *világi tudományos teológiai képzése* a Hittudományi Akadémia levelező tagozataként, s ez már eddig is közel félezer férfi és nő szakképzését jelenti. Az érdeklődést, az előfelvételik intenzitását véve figyelembe az elapadástól jó ideig nem kell tartani. A teológiai képzett és művelt világiak megjelenése a magyar egyház életében – a növekvő paphiányra is tekintettel – sok reménység forrása, sőt az idén végzetek közül máris sokan bekapcsolódhattak a templomi katekézisbe és egyházközségi életbe. Persze a magyar egyházban eddig sem hiányoztak kisebb számban a világi teológusok. Hogy csak a közelmúlt nagyobb elhunytjai emlékének adózzunk, megemlíthjük Ijjas Antal, Mihelics Vid és Rónay György nevét. . . E vonalon nem hagyhatjuk említés nélkül az egyház hagyományos papképző, teológiai oktató intézményét, a hittudományi főiskolákat és Akadémiát sem. Annál is inkább, mert ezen intézményekben a hetvenes évek elejétől a Zsinat és püspöki karunk rendelkezései értelmében nagyarányú nevelési és oktatási reform bontakozott ki. Ennek gyümölcse az a sokszorosított *teológiai jegyzetsorozat*, amely már eddig félszáznál több kiadványt produkált, minden szakterületet átfogón, és nem egy közülük európai nivójú. De megkezdődött Szalai János évtizedes szervező, animáló munkája eredményeként a jegyzetek második, bővített és javított kiadása is, sőt a könyv formátumú megjelenítés (pl. Előd István jeles dogmatikai kézikönyve).

Mindezek a jegyzetek, könyvek és intézmények (Akadémia, szemináriumok, továbbképzők, köztük a teológiai tanárok évenként megrendezésre kerülő, január végi tanulmányi napjai) szinte radarszerű érzékenységgel figyelik társadalmi, szellemi atmoszféránkat, és legjobb tudásuk szerint igyekeznek megfelelni a rájuk háruló, a mai pasztorációt meghatározó feladatnak, *a hit korszerű, hiteles és vonzó bemutatásának* és tolmácsolásának.

TOVÁBBI TÉNYEK, TERVEK ÉS REMÉNYEK. A két katolikus *könyvkiadó* munkájáról kívánatos még szólnunk. Igazi jelentőségük nem pusztán létükkel és az általuk kihozott publikációk számával mérhető, hanem a kiadói koncepció és tervszerűség lényegesebb kategóriájával. Teológiai szempontból jelentősebb az ősi *Szent István Társulat*, amelynek tudatosan vallott és vállalt elsődleges célja hittudományos szakkönyvek megjelenítése. De a másiknak, az *Ecclesia* Könyvkiadónak is köszönhetünk néhány nagyszerű kiadványt, mint Ijjas Antal biblikus és történeti Jézus-művét, Szent Ágoston *Vallomásai*-nak új fordítását Vároasi Istvántól, vagy Szent Benedek rendjének világtörténetét. A *Szent István Társulat* eddigi legnagyobb vállalkozása a teljes Szent-

írás modern fordítása volt, Gál Ferenc vezetésével egy héttagú fordítócsoporthoz végezte. 1973-ban jelent meg először, és azóta százezret meghaladó példányban került hívók, szakemberek és érdeklődők kezébe. 1975-ben látott napvilágot a II. Vatikánum okmányainak kézikönyve szakaszról kommentárokkal, egy 17 tagú munkaközösség gondozásában. Nyugati mintájú és helyenként hasonló értékű a *Teológiai Évkönyv* is (1975), és egy újabb, kétkötetes mű – Szennay főpát vezetésével – már szerkesztés alatt áll. Még két ígéretes tervre érdemes fölfigyelni. Vanyó László professzor szerkesztésében három szép kötet már a kezünkben van az *Ókeresztény Írók* sorozatából, de a teljes széria ennek legalább tízszerese lesz. Ugyancsak a *Szent István Társulat* nagyvonalú tervezését dicséri, hogy a Herder tíz kötetéhez hasonló karakterű és nagyságú Katolikus Lexikon munkálatai is megkezdődtek.

Mindezek alapján úgy érezzük, hogy az elején említett külföldi elismerést a magyar teológia élő valóságáról – jó lelkiismerettel, ha nem is mindenben elégedetten – elfogadhatjuk. A hiányságok közül említsünk megalán egyet. Az ökumenizmus ügye – teológiai szinten – nálunk sajnos eléggé kezdeti stádiumban van. Két igen jó teológiai jegyzeten és néhány lelkiismeret-ébresztő íráson, jelzésen kívül nagyon kevés történt. A teológiai tanárok országos tanulmányi napjainak keretében többször hallhattunk meghívott protestáns előadókat, referátumaik publikálására is kerültek a *Teológiában* (21), de föltétlenül több kezdeményezésre és nagyobb bizalomra van szükség mindkét oldalán. . .

A reménység szavaival zárjuk e „partatlan témáról” megkísérelt szerény összefoglalást. Ismét Rahner gondolatait kérjük kölcsön egy 1980-as karácsonyi cikkéből, szavai méltók rá, hogy a magyar teológia programját is megadják jó időre: „Mit szeretnénk még remélni? Olyan világegyházat, . . . ahol Istennek a bűnösök és minden ember iránti szeretetét bátrabban és derűsebb szívvel hangoztatják. . . Nem azt mondom ezzel, hogy elhallgassuk: mindnyájan szegény bűnösök vagyunk. De a kereszténység nem egyszerűen 'a két út' meghirdetése, ahol az egyik út a halálba, a másik az életre visz, és mi szabadon eldöntjük, melyiken haladjunk. A kereszténység első sorban *örömhír az Isten jóságáról*. És ez a jóság nagyobb, mint a mi szívünk. . . Az egyház, mint az egész világ üdvösségének szentségi orgánuma, hirdesse bizvást, hogy a világ és történelem – minden borzalmas látszat ellenére – Isten győzelmes szeretetéről tanúskodik, és ez a szeretet el is fogja vezetni céljához.” (22)

Jegyzetek: 1. Alszezhgy Z.: *Bevezetés a teológiába*, Róma, 1975. Ld. VI. Magyar teológia c. fejezet. – 2. *Teológia* 1975/1. Nyíri-interjú 8., és Alszezhgy: i. m. 95. – 3. Alszezhgy: i. m. 92. – 4. Id. Nyíri-interjú in *Teológia* 1975/1, 7. – 5. P. Hebblethwaite: *Kann die polnische Kirche Modell für die gesamtkirche sein?* in *Concilium* 1981/1. 39. – 6. Rahner legutolsó összefoglaló műve, a *Grundkurs des Glaubens*. Freiburg, 1976. – 7. A legutolsó és legnagyobb magyar nyelvű Teilhard-válogatás a Szent István kiadásában 1980-ban jelent meg 700 oldalas reprezentatív kötetben. *Út az Ómega felé* címmel. – 8. vö. Kócz: *A mi Istenünk* Bp. 1978. c. művében a Teológia mai útjai és problémái c. fejezet, 337–348. – 9. *Teológia* 1967/1. 3. – 10. Nyíri id. interjú. 7. – 11. Szennay A. első tanulmánykötete *Teológia és élet*. Bp. 1966. majd *Rejtőző Isteniség*, 1969 és *Hitünk sodrában*. 1974. – 12. Nyíri T. első könyve *A keresztény ember küldetése a világban*, Bp. 1968. majd *Az idők jelei*, 1971, főképp e témakörben. – 13. *Teológiai Szemle* (A magyarországi egyházak ökumenikus tanácsának folyóirata) 1975/5–6, 132. – 14. Alszezhgy: i. m. 102. – 15. K. Rahner: *Kirche und Atheismus*, in *Stimmen der Zeit*, 1981/1, 3–13. – 16. Előbbi Rahner-cikk 3., 4., 6. és 12. oldal. – 17. vö. Vorglimmer: *Neuere Kritik der Theismus*, in *Concilium* 1977/3, 145. – 18. Alszezhgy: i. m. 95. – 19. Alszezhgy: i. m. 96. – 20. Gál F.: *Katolikus hittételek*, Bp. 1966. 3. – 21. Id. Kocsis E.: *Ökumenikus krisztológia*, in *Teológia* 1978/4.; Pákozdy L. M.: *A kijelentés teológiája a mai protestáns teológiában*, in *Teológia* 1979/4. – 22. *Die Presse*, 1980. dec. 24. számában; vö. Magyar Kurír (*Noé bárkája az ezrelfordulón* cím alatt) 1981. III. 14., 130.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kéziratokat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (egy oldalon 25 sorral, egy sorban 60 leütéssel, kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől. – Kéziratokat és illusztrációkat, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen nem beszéltünk meg, nem őrünk meg és nem küldünk vissza. – Szerkesztőségi fogadó-órák: hétfő, kedd, csütörtök 9–16 óráig.